

BILJEŠKA O AKCENATSKIM PSEUDODUBLETAMA

Dalibor Brozović

U našem književnom jeziku ima dosta akcenatskih dubleta, najviše u oblicima deklinacija i konjugacija. One obično nastaju tako, da klasični oblik biva polako potiskivan od novijega, ponajviše analoškog ili psihološkog podrijetla. Oba oblika žive u književnom jeziku, među njima nema razlike u značenju. Stariji ima za ortoepiju samo jednu važnost — upotrebit ćemo ga, ako nam kad ustreba klasičan izraz u kazalištu ili pri recitiranju. Takav je jedan tip prave akcenatske dublete riječ „pròzor“ iz Vukova rječnika (V). Noviji rječnici, Ristić-Kangrgin (RK) i Benešićev (B), pridodaju još „prózor“. Taj se oblik danas općenito upotrebljava u književnom govoru.

Riječi „pàra“ i „pàra“, „gîād“ i „gîād“ nisu akcenatske dublete, to su potpuno različite riječi, što su samo slučajno dobile sličan izgled. Tako je nekako i s riječima *mlàda* i *mlâdâ*, *oživim* i *oživim*. I to su različite riječi, pa je i tu samo slučaj, da se danas razlikuju jedino po naglasku (odnosno i po dužini). Ovi se primjeri odvajaju od riječi kao *pàra* : *pàra* samo time, što imaju zajednički korijen.

Postoji još jedna mogućnost, a ta bi bila u sredini između pojave *pròzor* : *prózor* i pojave *mlâdâ* : *mlàda*. Nastaje, kad se neka prava akcenatska dubleta počne diferencirati u značenju. Time se ona izjednači s primjerom *mlâdâ* : *mlàda* i sad se od njega razlikuje samo po postanju. Mogli bismo takve slučajeve nazvati „akcenatskim pseudodubletama“. Kod njih se događa mnogo češće, da je jedan od oblika došao s drugog jezičnog područja, nego što to biva kod pravih dubleta, gdje se obično radi o spontanom razvoju, i novi oblik naprosto zamijeni stariji i preuzme sve njegove službe.

Diferencijacija u značenju dviju paralelnih jezičnih dubleta, dakle stvaranje pseudodubleta, pojavljuje se najčešće u dvjema kategorijama : u lokativu jednine nekih tipova imenica muškog roda i u glagolskim imenicama (od trajnih glagola). Mnogi i mnogi školovani štokavci prave razliku u upotrebi lokativa *gđvoru* i *govđru*, *pđgledu* i *pogledu*. Reći će na primjer : „U pogledu onog slučaja ...“, ali : „U pđgledu svoje drage nalazim ...“. Ili : „U govđru toga kraja ...“, ali : „Rekao je u svom nastupnom gđvoru ...“ (Zeničak bi rekao : *gđvōru*). Vidi se iz ovog jasno, da su tu klasični pravilni oblici *govđru*, *pogledu* dobili gotovo priloško značenje i sl. žbu, a analoški noviji oblici *gđvoru*, *pđgledu* postase posve konkretna značenja. I u narodnom govoru postoje slične pojave. Tako će biti : „Vidâm ga dvâpūt u mjesecu“, ali : „Nâ mjesecu se vîdē rōgovi“. Ovdje je razlika u značenju veoma velika.

Slično je i s glagolskim imenicama. Osim onih poznatih pseudodubleta *pećenje* : *pećenje*, *křštenje* : *křštenje*, *imānje* : *imānje*, koje su u svim rječnicima kodificirane, ima i novijih, što sve više prodiru u govor. Iako na pr. svi

rječnici (osim B) bilježe samo *putòvānje*, u govor je štokavaca već sasvim prodrila novija pseudodubleta *putovānje*. RK daje uz *putòvānje* objašnjenje: Reise f, Reisen n, a V samo: das Reisen, peregrinatio (isto tako i Broz-Ivekovićev rječnik — BI). To bi značilo, da je *putòvānje* od V do RK došlo još jedno značenje. Osnovno, primitivno značenje moglo bi se tal. izraziti: il viaggiare, izvedeno, konkretizirano: il viaggio. Ali stvarno jezično stanje ne odgovara ni RK. B ide korak dalje. On daje: putòvānje, putovānje = podróžowanie, podróz, wędrówka. Dodaje dakle noviji oblik *putovānje* i kaže, da ta dva oblika imaju spomenata poljska značenja. Ali ni to nije točno. U stvarnosti je *putòvānje* das Reisen, il viaggiare, podróžowanie, a *putovānje* — die Reise, il viaggio, podróz, wędrówka. Ova je diferencijacija postala gotovo općenita. Slično je unekoliko i s riječju *bolòvānje*. Tako je bilježe svi rječnici, i ona je u tom obliku općenita u štokavaca. Ali iz administrativnog je jezika u vremenu između dva rata prodro u centralne štokavske krajeve periferni provincijalizam *bòlovānje*. Ta riječ nije istisnula stari oblik *bolòvānje*, ona je u govoru ostala nova riječ za novi pojam, t. j. postala je termin. Bòlovānje (kadikad i u obliku „bolovānje“) označava danas u razgovornom štokavskom jeziku samo dopust zbog bolesti, ili čak i samu cedulju, kojom se potvrđuje nečije bolòvānje. No u kraju, odakle je došla riječ *bòlovānje*, nema uopće oblika *bolòvānje*, i prva riječ znači oba pojma.

Ali ne treba se dugo zadržavati na ovim općepoznatim pseudodubletama, one uostalom i nisu narodne (za *putovānje* = *die Reise* narod veli *pūt*, kod *bòlovānja* je potpuno jasno, da to nije po postanku pučki termin, a slično je i kod onih dvojnih lokativa). Dodao bih samo, da će u Zenici „ona je bòlovāla“ značiti: „bila je na dopustu“, jer je ondje particip od bolòvati = bolòvala.

Htio bih se u prvom redu zadržati na tri akcenatske pseudodublete, za koje nisam siguran da su rasprostranjene mnogo dalje od granica zeničkog kotara, osim možda treće od njih. To su *pūt*, *pūta* : *pūt*, *pūta*; *pòbòžnòst* : *pobòžnòst* i *pòlāko* : *polāko*. Prikazujući ove akcenatske pseudodublete ne ću se služiti opsežnim filološkim navodima, to lako može svatko sâm dodati. Spomenut ću samo usput, što je zabilježeno u većim rječnicima, a i to činim, samo da bi se vidjelo, kako je u književnom hrvatskom ili srpskom jeziku. Zato ću dati više primjera iz običnog govora. Napominjem posebno, da iznosim samo lingvističko stanje u Zenici i okolici. Kako je u drugim krajevima, i što je dobro, a što nije, — u ta pitanja ne ulazim.

„Pūt“ je uopće jedna od naših lingvistički neustaljenih riječi (-om, -em; -ovi, -evi). Ali ta riječ ima i jednu akcenatsku varijantu, koja nije nigdje zabilježena. Na zeničkom će području svatko reći: „Kòla su skrénula s pūta“, no reći će se: „Òn se vrátio s pūta“. BI bilježi kod riječi „pūt, pūta“ dva značenja: 1. der Weg, via i 2. die Reise, iter (isto i V; ostala

značenja, gdje „put“ prestaje biti imenica, ne dolaze ovdje u obzir). Za ovo značenje pod 2. upućuje BI na *putòvrānje*. Baš se u ovom značenju die Reise, iter upotrebljava riječ *pūt, pūta*, a nikada za der Weg, via. Samo moram odmah napomenuti, da se genitiv *pūta* dosta rijetko čuje. Lokativ je u oba slučaja *na pūtu*, bez obzira znači li to, da tko stoji na cesti ili da je otputovao. Zato će se često čuti, da se tko vratio *s pūta*, kako se drugdje redovno i govori. Ne želim ulaziti u teorije o postanju ove pseudodublete, konstatiram samo njeno postojanje. Dodat ću jedino, da bismo od *pūt, pūta* morali očekivati akuzativ *nā pūt*, jer je *pūt* nekada bilo *pūt*. U Slavoniji je, prema prof. Stjepanu Ivšiću, zaista *nā pūt*. Ali Maretić ima prema klasicima samo *nā pūt*. U Zenici se govori stvarno samo *nā pūt*, što se može dobro objasniti oblikom *pūt, pūta*. No *nā pūt* se govori gotovo svugdje po Bosni, zato se ne usuđujem povezati te dvije pojave. Ali možda se ipak kada genitiv *pūta* govorio na širem području, a *nā pūt* bi bio ostatak, no možda je to i analogija prema riječima s iskonskim cirkumfleksom, kao što je *nā nōž* sigurno nastalo tom analogijom.

Od pridjeva *pðbožan, žna, žno* (tako V, BI i Rječnik Jugoslavenske akademije — ARJ) izvodi se imenica *pðbožnōst* (tako V, BI i ARJ). Ali B ima pridjev *pðbožan, pðbūžan*, a imenicu *pðbožnōst, pobóžnōst*, RK *pðbožan* i *pobóžnōst*. Zenički se govor ne poklapa ni s jednim od ovih rječnika. Pridjev je *pðbōžan*, a imenica *pðbōžnōst* i *pobóžnōst*. Domaći je oblik (po mom mišljenju) *pðbōžnōst*; *pobóžnōst* je primljena iz drugih krajeva. Između ta dva oblika postoji razlika u značenju. *Pðbōžnōst* označava samo svojstvo. Sjećam se dobro, kad mi je jedan stari Zeničak rekao za neku dosadnu babu: „Ona se s tōm svōjōm pðbōžnōšću već svimā (tako!) nā glāvu pðpela!“ *Pobóžnōst* u starijem svijeta označava samo čin, što izvire iz *pðbōžnōsti* (u Zenici se dužine zavlače). Tako se kaže „svībānjskā pobóžnōst“, a mnogi i ne znaju, što je to „svibanj“, govore naime samo „maj“. Već bi se po tom primjeru moglo vidjeti, da je riječ *pobóžnōst* unesena sa strane, ali ona ipak u mlađeg svijeta počinje istiskivati (no samo pomalo) riječ *pðbōžnōst* i dobivati i značenje svojstva.

Treća je dubleta *pðlāko : polāko*. Svi rječnici bilježe samo: *pðlāko*. Ovaj se oblik u Zenici vrlo malo upotrebljava, a znači: dosta, prilično lāko. Oba prva oblika znače *langsam*, ali je *pðlāko* već gotovo postalo obična interjekcija. Kaže se: „Pð āko, mlādicu!“ ili: „Pð āko, vī tāmo!“ Ali ipak: „Sāmo polāko!“ (tu je *o* u *sāmo* reducirano). *Polāko* pak znači: tiho, polāgāno (u Zenici: polagāno), oprezno. Na primjer: „Ide polāko“, „Polāko se prišuljah“, „Tō je zá me pðviše polāko“.

Ovakvih bi se pseudodubleta moglo još dosta naći, kadikad bismo ih mogli primiti i u hrvatski književni jezik. To bi obogatilo rječnik i dalo mu više preciznosti i nijansiranosti. Samo treba biti oprezan, uvijek se može dogoditi, da se koja akcenatska dubleta u dva razna kraja upravo obratno

izdiferencira u značenju. No svakako bi trebalo popisati bar sve poznate slučajeve. Jer ima po štokavskim krajevima zanimljivih pseudodubleta. Mnogi će na pr. reći *glásnik*, *vjèsnik*, kada misle na čovjeka, što vrši tu službu, ali će istoimene novine zvati *Glásnik*, *Vjèsnik*. Drugi će reći *člānak*, misle li na zglob, a *člānak* će im biti novinski članak.

Pseudodublete imaju važnost i za dijalektologiju. Možda bi nam one u ponekom slučaju mogle dati važne podatke o seobama riječi, a i o psihologiji jezika, o rezultatima akuta i t. d. Ovdje sam, samo da bih pokazao, što su akcenatske pseudodublete, leksičke i morfološke, spomenuo nekoliko više ili manje poknjiških primjera, njih čak ne mogu ni lokalizirati. Ali tri su pseudodublete iz Zenice posve sigurne, iako ni one nisu zapisane po svim pravilima dijalektološkog bilježenja, no tome su krive prilike; bio sam posljednji put u Zenici god. 1947. A zenički govor ne bi bio zanimljiv samo radi tih semantičkih diferencijacija, to je veoma interesantan govor srednje Bosne, na samoj ijekavsko-ikavskoj granici. Samo se danas u samom gradu brzo gube obilježja domaćeg govora. Mjesto je puno došljaka iz svih republika — Zenica se razvija i raste nevjerojatnom bizinom i naglo postaje socijalističko industrijsko središte. A to se vrenje života posve prirodno odražava i u jezičnom previranju.

O PRAVOPISU I JEZIKU JEDNOGA KNJIŽEVNOG ČASOPISA

Marko Kosor

U ovom je časopisu bilo govora o jeziku i pravopisu naših novina. Primjerima je pokazano, kako naš novinarski jezik još uvijek nije na dovoljnoj visini. Vrijedno je sada pogledati, kakvo je stanje u tom pogledu u kojem našem književnom časopisu. Jasno je samo po sebi, da književni časopisi treba da prednjače pravilnošću jezika i pravopisa, jer u njih pišu pisci, koji su po pozivu književnici i ili su bar u najneposrednijoj vezi s književnošću. Odabrao sam za ta ispitivanja »Hrvatsko kolo«, i to 5. i 6. broj prošloga godišta. Na ovaj sam se časopis odlučio, jer se odlikuje brojem pisaca, koji se između sebe razlikuju i po struci i po zvanju i po godinama života.

U pisanju glasa ē postoje najveća košebanja i u tome mnogo griješe i suradnici »Hrvatskoga kola«. Tako neki od njih bez obzira na književni jezik pišu: (u) *prepisima* (258), (postojanje) *prepisa* (258), *prenos* (258), *prenos* (299), (nositi) *vreže* (352), (sa) *šlemovima* (276), dok književni oblici glase: *prijèpis*, *prijènos*, *vrijèža*, *šljèm*. Nadalje u »Kolu« susrećemo neknjiževne jekavizme: *odjeljeno* (269), *tjelima* (290), *primjetio* (330), *posjedjele kose* (337), *jedini bjelac* (343), *propovjedanu jednakost* (380).